

Kees Kraaijeveld en Suzanne Weusten, *Helder denken. De routeplanner voor je brein*. Antwerpen/Utrecht: Kosmos Uitgevers, 2010. ISBN: 978-90-215-4754-1, 176 blz., € 24,95.

URN:NBN:NL:UI:10-1-100820

In *Ik denk niet na*, een bundel verzamelde columns, verhaalt de betreurde filosoof Lolle Nauta over de keren dat hij mensen ontmoet die, zodra ze horen dat hij wijsgeer is, met enig ontzag constateren 'dat hij dan waarschijnlijk wel veel zal nadenken' en hem daarbij aankijken alsof hij over een in zijn hoofd gelocaliseerde, mysterieuze gave beschikt. Nauta relativeert dat vermeend geheimzinnige vermogen nogal als hij schrijft dat er in zijn hoofd doorgaans niet veel gebeurt. Het meeste wat we doen, stelt hij, gaat op de automatische piloot. 'Pas wanneer ik aan mijn werktafel zit en notities ga maken voor een stuk, begin ik na te denken.' Nadenken, met andere woorden, is gedachten expliciet maken en systematiseren – verbaal of op schrift.

Kees Kraaijeveld en Suzanne Weusten, directeurs van De Argumentenfabriek Denkakademie, hebben net als Nauta een prettig nuchtere opvatting over dat deftige vermogen van mensen, zo blijkt uit het recent verschenen *Helder Denken*. In deze 'routeplanner voor je brein' breken de auteurs een lans voor de leerbaarheid van gestructureerd nadenken en geven zij daartoe een aantal handvatten. Helder kunnen denken, zo betogen zij, is deels een kwestie van aangeboren talent maar veel meer een ambachtelijke vaardigheid. Mensen kunnen dat ambacht leren, en daar kan niet vroeg genoeg mee begonnen worden. Kort voor de lancering van hun boek hielden Kraaijeveld en Weusten in *de Volkskrant* onder de kop *Denken moet je leren* een hartstochtelijk pleidooi om 'helder kunnen denken' te verankeren in de doelstellingen van het onderwijs in Nederland en er een apart vak aan te wijden op basis- en middelbare scholen.

In vijf hoofdstukken gaan de auteurs in op achtereenvolgens nut en noodzaak van inzichtelijk en helder denken, pleiten zij voor een fasering van denkacties (in achtereenvolgens 'observeren, ordenen, oordelen en overdenken') en voor het visueel maken van redeneringen in zogenaamde argumentenladders: een verticale ordening van redeneringen in stellingen, argumenten en subargumenten. Redeneringen op die manier aanschouwelijk maken, helpt zicht en grip te krijgen op een anders mogelijk moeilijk te ontwarren kluwen van gedachten – we mogen aannemen dat Nauta's 'notities' een vergelijkbare visualiseerfunctie hebben. Daarnaast behandelen de auteurs veelgemaakte denkfouten – redeneringen die op het eerst gezicht aannemelijk lijken, maar die feitelijk misleidend zijn. Voorts schetsen zij de 'levenshouding' die voorwaarde is om een geoefende denker te worden. Het boek sluit af met een reeks denkoefeningen. Wie de moeite neemt het goed te lezen en de oefeningen met aandacht

te doen, is daarna in staat 'eigen en andermans denkfouten te doorzien', kan 'beter argumenteren' en 'helder denken', zo belooft de omslag monter.

Kraaijeveld en Weusten hebben een enthousiasmerend en behartenswaardig boek geschreven over een onderwerp van groot maatschappelijk belang. Als mensen helder kunnen denken, zijn zij, mogelijk nog steeds niet optimaal maar allicht beter, in staat om 'verhalen' die rondzingen - of die nu over het belang van deelname aan 'social networks', de klokkenluiders van Wikileaks of over aspirine als kankerwerend middel gaan - op hun aannemelijkheid te beoordelen. Anderzijds kunnen zij wat ze zelf denken beter inzichtelijk maken voor anderen. Beide kwaliteiten lijken onmisbaar voor een democratische samenleving en volwassen burgerschap.

Dat Kraaijeveld en Weusten het met *Helder denken* niet laten bij de constatering van dat punt, maar met dit praktische handboek en hun bewogen pleitrede in *de Volkskrant* ook daadwerkelijk actie ondernemen, verdient grote waardering. Dit betekent niet dat er op de inhoud van hun boek niets valt af te dingen. Zo lijkt de lijst van redeneerfouten die het boek behandelt nogal willekeurig samengesteld. De auteurs behandelen bijvoorbeeld wel de aanvechtbaarheid van groepsdenken en van het autoriteitsargument (een bewering waar achten omdat een autoriteit het zegt), maar niet de *ad hominem* (het op de man en niet op de bal spelen). Zij gaan wel in op de 'drogredelijkheid' van het bewijs uit onwetendheid (een bewering voor waar aannemen, omdat het tegendeel ervan niet bewezen is) maar niet op het *argumentum ad misericordiam* of de *ad baculum*, waarbij respectievelijk een appel doen op de opposenten medelijden of op diens angst, rationele argumenten voor de te bewijzen stelling vervangen. Al met al is de ratio achter de selectie van denkfouten die in dit boek behandeld worden wat raadselachtig en lijkt die keuze vrij willekeurig.

Daarnaast is de bespreking van denkfouten die wel op aandacht van de auteurs mogen rekenen op punten nogal star. Neem bijvoorbeeld de bespreking van het bewijs uit onwetendheid. Dat CO₂-opslag gevaarlijk zou zijn omdat niet bewezen is dat het ongevaarlijk is, mag een ongeldige redenering zijn. Maar afgaan op de waarheid van bewering A omdat er geen bewijs is voor de juistheid van niet-A, is daarmee niet zondermeer een 'denkfout', zoals Kraaijeveld en Weusten suggereren. Wie niet zeker weet of een geweer geladen is en al evenmin kan bewijzen dat het tegendeel het geval is, doet er goed aan het eerste voor waar aan te nemen, al was het maar voorlopig. Die maakt in dat geval geen denkfout maar benut zijn of haar praktische verstand.

Wat we, kortom, wel of niet voor een 'denkfout' moeten houden, is geen objectief, statisch gegeven maar hangt vaak samen met de inhoud van de redenering en de context waarin die wordt geuit. Een bewering voor waar aannemen, bijvoorbeeld omdat een autoriteit dat doet, is al evenmin zondermeer een denkfout. In een samenleving die zo complex als de onze is, moeten experts veelal op elkaar vertrouwen en leken weer op die experts. Een bepaalde mate

van verticaliteit tussen mensen – soms zelfs resulterend in de noodzaak blind te vertrouwen op andermans oordeel – is daarmee onvermijdelijk. De oproep tot epistemologisch individualisme, ook bij Kraaijeveldt en Weusten tot uitdrukking komend in de aansporing 'zélft te denken', wordt in dat licht gezien een wat holle frase, die in ieder geval enige nuancering verdient.

Dat brengt mij bij een laatste overweging. Die betreft de 'levenshouding' van de denker, die Kraaijeveldt en Weusten schetsen in het slothoofdstuk van hun boek en waarvan het hierboven beschreven ideaal van autonoom kunnen redeneren een onderdeel is. Het gaat daarbij om een attitude die niet aangeboren is, maar die we zouden kunnen aanleren. Echte denkers worden, aldus de auteurs, onder meer gedreven door 'verwondering', wat 'tot op de dag van vandaag de emotionele kracht [is] die mensen aanzet tot denkwerk'.

Zoals Nauta meent dat de denker van Rodin (die volgens hem meer van een 'tobber' wegheeft) aan vervanging toe is als representatie van de denkende mens, zou ik hier willen pleiten voor een vervanging van dat zonder aflaten volgehouden idee – zie nagenoeg elke inleiding in de filosofie – dat onbevangen, blanke verbazing een voorwaarde is om goed te kunnen redeneren. Dat Plato het ook al onderschreef, geeft dit gezichtspunt weliswaar een zekere *dignity by association*, maar zou hier na zoveel eeuwen toch niet eens een beetje zout en peper bij mogen?

Zou dat, sterker nog, niet hoognodig eens moeten? Verwondering: het suggereert een open houding, onbevooroordeeldheid, belangeloosheid – onschuld, kortom. Dat oogt allemaal prettig, maar of we het ook zijn waag ik voor het grootste deel van de mensheid – jonge kinderen vormen hier waarschijnlijk een positieve uitzondering – te betwijfelen, zoals ik ook betwijfel of we anderen of onszelf verwondering als mentale houding kunnen aanleren. Het is de onmogelijke opdracht alles wat we weten (of menen te weten) en aannemen (al of niet terecht, al of niet voorlopig) los te laten, te vergeten. Niet onbelangrijk ook is de vraag of we veel hebben aan die staat van onschuld als we ons een opinie moeten vormen over de wenselijkheid van hypotheekrenteaf trek of over de opvatting dat Nederlandse vrouwen verwende prinsessen zijn, als we een zorgverzekeraar willen kiezen of een politica waarop we onze stem gaan uitbrengen.

In plaats van het ideaal van verwondering pleit ik ervoor juist bewustwording na te streven van onze geladenheid: van onze neiging tot bevangenheid en tot vooroordelen in plaats van oordelen en van ons doorgaans beperkte perspectief op zaken. Heldere denkers zijn wat mij betreft getraind in juist dát bewustzijn en beschikken als resultaat dáárvan over een gezond soort scepsis, zowel ten aanzien van andermans denkproducten als met betrekking tot de eigen opvattingen. Dat lijkt mij beter aansluiten bij de met geschiedenis gevulde wezens die mensen nu eenmaal zijn.